

KAREL DE VOS^a
 RUDI ROOSE^b
 MARIA BOUVERNE-DE BIE^c

Honderd jaar na de kinderbescherming: de institutionalisering van een pedagogische paradox

ABSTRACT

A Hundred Years of Child Protection: the Institutionalization of a Pedagogical Paradox

In this contribution, we focus on the development of special youth care in Belgium. This development is characterised by a logic in which a) problems in education are seen as the main source of social problems, b) the need to intervene in these educational problems is stated and c) these interventions are seen as pedagogical interventions. We argue that this logic leads to a pedagogical paradox, as it reduces pedagogy to an instrument to reach preset goals and as such, paradoxically, becomes unpedagogical.

Keywords : child protection, special youth care, pedagogy, identity

Kernwoorden: kinderbescherming, bijzondere jeugdzorg, pedagogiek, identiteit

Panopticon, 33 (5), 454-469

© 2012 MAKLU | ISSN 0771-1409 | SEPTEMBER 2012

- ^a Directeur, Jongerencentrum Cidar vzw (Kortenberg). Hij bereidt aan de UGent een proefschrift voor in de Pedagogische Wetenschappen voor met als titel "Voorstructurering in de zorg. Een sociaal-pedagogisch onderzoek van de omgangsvormen tussen professionals en cliënteel in de Bijzondere Jeugdzorg." (Promotor Prof. Dr. Maria Bouverne-De Bie).
- ^b Docent, vakgroep Sociale Agogiek, Faculteit Psychologische en Pedagogische Wetenschappen, UGent en deeltijds docent, vakgroep Criminologie, Faculteit Recht en Criminologie, Vrije Universiteit Brussel (Corresp.: Rudi.Roose@Ugent.be)
- ^c Hoofddocent, vakgroep Sociale Agogiek, Faculteit Psychologie en Pedagogische wetenschappen, UGent.

1. INLEIDING

In haar kritisch commentaar bij de Wet op de Jeugdbescherming van 8 april 1965 gaf Gerda DE BOCK (1965) aan dat de reeds in de eerste kinderbeschermingswet van 15 mei 1912 besloten 'premie voor het delict' met de nieuwe wet geradicaliseerd werd. De introductie van de sociale bescherming hield in dat een uitgebreid en gedifferentieerd aanbod van sociale hulpverlening gerealiseerd werd. Tegelijk werd dit aanbod slechts voorbehouden voor een segment van de minderjarigen, met name deze kinderen en jongeren die beantwoordden aan het criterium 'kind in gevaar'. Dit voorbehoud sloot aan bij de theoretisch uitgewerkte verbinding tussen het 'kind in risico' en het 'risicokind' in de leer van het Sociaal Verweer (PRINS, 1910). Deze verbinding wordt gezien in een causaal verband tussen 'slechte' opvoeding (het kind in risico) en (jeugd)delinquentie (het risicokind). Vanuit de gedachtegang dat de samenleving het recht heeft zich tegen delinquentie te beschermen, wordt ingrijpen in een van de maatschappelijke norm afwijkende opvoeding vervolgens niet enkel gezien als legitiem, maar op de koop toe als 'maatschappelijk noodzakelijk'.

Vanaf 1985 werd de wettelijke afhandeling van de jeugddelinquentie opnieuw gescheiden van de aanpak van problematische opvoedingssituaties, en werd de Bijzondere Jeugdbijstand ontwikkeld. Deze Bijzondere Jeugdbijstand wordt met het ontwikkelen van de Integrale Jeugdhulp (2004-2012) geïntegreerd in het geheel van de jeugdhulpverlening. In 2006 kwam een nieuwe jeugdbeschermingswet tot stand. Ook binnen deze actuele ontwikkelingen blijft de nadruk liggen op de ‘maatschappelijke noodzaak’ tot ingrijpen, als legitimering voor een dwangmatige tussenkomst (Wet op de Jeugdbescherming) en als afgrenzing van het ‘recht op hulpverlening’ (Integrale Jeugdhulp).

De kern van de Bijzondere Jeugdzorg blijft tot op vandaag de inzet op de preventie van, en tegemoetkoming aan sociale problemen via de opvoeding. Hierin ligt een driedelige probleemconstructie besloten: (a) sociale problemen zijn terug te brengen tot opvoedingsstekorten; (b) de maatschappelijke functie van de opvoeding legitimeert overheidsoptreden in geval van opvoedingstekorten; (c) opvoedingstekorten moeten worden opgenomen door correctie en bijsturen van de opvoeding, of met andere woorden door pedagogisch ingrijpen in de opvoeding (DE VOS, in press). In deze probleemconstructie ligt de erkenning besloten dat opvoeding niet enkel een private verantwoordelijkheid is maar ook een maatschappelijke, publieke verantwoordelijkheid. Tegelijk houdt deze probleemconstructie een instrumentalisering in van zowel opvoeding als van recht, in die zin dat beide worden herleid tot instrumenten voor de realisatie van het ‘maatschappelijk goede’. Vooruitlopend op het nieuwe decreet op de Integrale Jeugdhulp, wordt in de visietekst van de Staten-Generaal Jeugdhulp, die plaatsvond op 18 juni 2012, het perspectief van een vervluchtiging van de Bijzondere Jeugdzorg in het vooruitzicht gesteld. De osmose tussen Bijzondere Jeugdzorg en ‘Algemene Jeugdzorg’ (“We gaan voor één jeugdhulp” (Visietekst Staten-Generaal Jeugdhulp, 2012: 24)) herbevestigt deze instrumentalisering van recht en opvoeding die ingebouwd is in de logica van de Bijzondere Jeugdzorg. De preventiologica waarmee ook Integrale Jeugdhulp zich legitimeert, het subsidiariteitsprincipe als orderingsprincipe van de jeugdhulp, de introductie van ‘maatschappelijke noodzaak’ als legitimering om tot dwang te komen in vrijwillig aangevane hulp, en de institutionele onderbouw die hieraan gegeven wordt, wijzen erop dat deze probleemconstructie verspreid wordt in de Algemene Jeugdzorg en dat we dus mogelijk gaan van een algemene en bijzondere jeugdzorg naar ‘één algemene bijzondere jeugdzorg’ (ROOSE, 2006).

Honderd jaar na de eerste Wet op de Kinderbescherming is de vaststelling dat de instrumentele inzet van aanvankelijk de gerechtelijke jeugdbescherming (1912), en hierbij aansluitend de inzet van de sociale en gerechtelijke jeugdbescherming (1965), tot de integrale jeugdhulp vandaag, geleid heeft tot een toenemend overheidsinterventionisme (zie ook FRISSEN, 2012). Een andere consequentie van deze instrumentele inzet is de impact van deze benadering op het denken over de opvoeding. Opvoeding wordt een instrument gericht op het realiseren van maatschappelijke doelstellingen, in eerste instantie het realiseren van een wenselijke (gezins-) opvoeding, als hoeksteen van de democratie als een wenselijke sociale orde. Deze benadering van de opvoeding berust op een maatschappelijk ontwerp, en sluit de stem van kinderen en ouders als medevormgevers aan de pedagogische praktijk en aan de samenleving op binnen dit ontwerp. Om baat te hebben bij dit ontwerp wordt van ouders en kinderen verwacht dat ze aan dit vooraf gegeven ontwerp participeren. Participatie is in die zin eerder een voorwaarde om binnen dit ontwerp opgenomen worden, dan dat het een uitgangspunt van medevormgeving zou zijn (ROOSE et al., in press). Tevens berust deze benadering op vooronderstellingen, die als evident, en niet als tegensprekelijk worden aangenomen, bijvoorbeeld dat het onwenselijk is dat kinderen opgroeien in

armoedesituaties, dat het wenselijk is hier iets aan te doen, en dat een tussenkomst van de Bijzondere Jeugdzorg hiertoe kan bijdragen (TULKENS, 1993). Een omvattend sociaal probleem als bijvoorbeeld armoede wordt op deze manier ingesloten binnen de praktijk van de Bijzondere Jeugdzorg, waardoor de discussie enkel nog gevoerd kan worden binnen premissen die buiten de leefwereld en mogelijkheden van de direct betrokkenen gelegd worden. Tegelijk houdt deze benadering een depedagogisering in van de praktijk van de Bijzondere Jeugdzorg, doordat reflexie als grondslag van pedagogisch handelen naar de achtergrond wordt geschoven (zie HEYTING, 1998; VREEKE, 2006). Pedagogisch handelen wordt in belangrijke mate herleid tot methodisch handelen, met loslaten van de verbinding tussen opvoeding en cultuur. Zo wijst MOLLENHAUER (1986) er op dat de reductie van pedagogiek tot methodisch, gedecontextualiseerd en geïndividualiseerd handelen, abstractie maakt van de leefwereldgebonden dimensie van opvoedingspraktijken. Dit heeft als effect dat de bewustwording van de collectieve dimensie van opvoedingspraktijken belemmerd wordt. Hieruit volgt dan weer dat de uitnodiging zich met deze collectieve, leefwereldgebonden dimensie te verhouden op de achtergrond verdwijnt, waardoor de mogelijkheid tot subjectwording aangetast wordt, terwijl subjectwording nu precies de inzet vormt van opvoeding. Opvoedingspraktijken worden aldus dominant omschreven in methodische termen, en als gedecontextualiseerde en geïndividualiseerde praktijken.

In het methodisch handelen zoals dat vandaag gestalte krijgt verschijnt opvoeding onder de gestalte van risicobeheersing (SMEYERS, SMITH & STANDISH, 2007) en gedragsregulering (DE WINTER, 2010). Professioneel handelen heeft zich ontwikkeld als expertise op deelrisicogebieden (ACHTERHUIS, 1988) en gaat hand in hand met de fragmentering van zorg (DE VOS, 2010). Deze instrumentalisering van de opvoeding leidt tot een pedagogische paradox. De depedagogisering van sociale problemen en het streven tot beheersing ervan via pedagogisch ingrijpen leidt paradoxaal tot een depedagogisering van opvoedingsverhoudingen. Deze depedagogisering van de verhoudingen is het gevolg van het inkrimpen van de reflexieve ruimte om vorm te kunnen geven aan een fundamentele mogelijkheidsvoorwaarde voor pedagogiek, namelijk het respect voor de autonomie van zowel kinderen als ouders. Hierdoor krimpt ook de reflexieve ruimte om de afweging te kunnen maken van het pedagogisch handelen aan een besef van humaniteit en sociale rechtvaardigheid. Het is precies in de mogelijkheid concreet pedagogisch handelen af te wegen aan een besef van humaniteit en sociale rechtvaardigheid dat pedagogische praktijken en sociaal-werkpraktijken die zich inlaten met opvoeding, betekenis kunnen verlenen aan de abstracte beginselen van 'menselijke waardigheid' en 'sociale rechtvaardigheid' die tot de 'core-business' van het mensenrechtenproject behoren (DE BLOIS, 1998). De betekenisverlening die hiermee beoogd wordt is niet gebaseerd op legalistische afleidingen uit deze principes, maar op de mogelijkheid in concrete interacties tot een niet extern gedefinieerd besef van menselijke waardigheid en sociale rechtvaardigheid te komen. Het mensenrechtenproject is met het IVRK richtinggevend geworden voor de ontwikkeling van de jeugdhulp als maatschappelijke hulpbron. Democratisering van de jeugdhulp als maatschappelijke hulpbron impliceert dan ook dat de reflexieve ruimte, nodig om tot deze afwegingen te komen, gerespecteerd en bevorderd wordt. Honderd jaar na de eerste Wet op de Kinderbescherming is het zoeken hoe om te gaan met deze paradox een blijvend probleem voor de Bijzondere Jeugdzorg.

In deze bijdrage gaan we nader in op de logica's die verbonden zijn met de drieledige probleemconstructie onderliggend aan de Bijzondere Jeugdzorg, met name (a) het opvoedingstekort als grondslag van delinquentie en onwelzijn; (b) de discussie over vrijwilligheid

en dwang; (c) de discussie over de identiteit en profilering van de Bijzondere Jeugdzorg als maatschappelijke hulpbron. We geven aan hoe deze logica's de in de Bijzondere Jeugdzorg besloten pedagogische paradox telkens opnieuw bevestigen en institutioneel vorm geven. In de discussie gaan we in op de betekenis van deze inzichten voor de verdere ontwikkeling van de Bijzondere Jeugdzorg.

2. HET OPVOEDINGSTEKORT ALS GRONDSLAG VOOR DELINQUENTIE EN ONWELZIJN

De eerste Wet op de Kinderbescherming van 15 mei 1912 omvatte in één wetgevend kader de aanpak van de jeugddelinquentie, waarvoor de kinderrechtbank opgericht werd, en de bescherming van kinderen tegen 'onwaardige ouders', een bevoegdheid die toevertrouwd werd aan de rechtbank van eerste aanleg. Het samenbrengen van enerzijds de benadering van 'risicokinderen' en anderzijds de tegemoetkoming aan 'kinderen in risico' zette hulpverlening en recht in een wederzijdse samenhang. Hulpverlening werd een instrument tot uitvoering van strafrechtelijke doelstellingen, terwijl het recht van kinderen op bescherming een hefboom werd tot inzet van de hulpverlening. Deze wederzijdse samenhang tussen hulpverlening en recht is te begrijpen tegen de achtergrond van het ontstaan van de kindervetgeving (arbeidsverbod voor kinderen, invoering van een algemene leerplicht en van de wetgeving op de kindbescherming) en de hierin besloten vervaechting van het 'risicokind' en het 'kind in risico': gezinnen werden aangesproken om de opvoeding van de kinderen te oriënteren naar het maatschappelijk belang, binnen een hiertoe door de overheid uitgetekend kader. Het ouderlijk gezag werd via de kindbescherming onder voogdij geplaatst. Vanuit de burgerlijke opvatting over een 'goed gezinsleven' als de maatschappelijke hoeksteen voor de democratie, werd het gezin niet enkel doelstelling van interventies, maar ook het aangrijpingspunt voor tussenkomsten. Sociale organisaties, hiertoe gelegitimeerd door de wetgeving op de kindbescherming, gingen zich het lot aantrekken van 'moreel verwaarloosde kinderen' (DEKKER, 2000). De problematisering van de situatie van kinderen en jongeren ging samen met een sterk geloof in de mogelijkheid om via sociale interventies een antwoord te bieden aan de problemen van sociale orde, door deze te beheersen en te voorkomen (TULKENS, 1993). Preventie werd aldus een sleutelbegrip in de jeugdzorg: de notie 'jeugddelinquentie' werd met de eerste Wet op de Kinderbescherming van 15 mei 1912 opengetrokken tot ook 'predelinquentie' terwijl de bescherming van kinderen tegen 'onwaardige ouders' eveneens een ruime interventiegrond verschafte.

Met de eerste Wet op de Kinderbescherming werd een ontwikkeling ingezet naar een 'onomkeerbaar interventionisme' (TULKENS & MOREAU, 2000: 178). De grondslag hiervan lag deels in de actie van de parketten die moesten optreden wanneer 'de ouders de gezondheid, de veiligheid of de zedelijkheid van hun kinderen in gevaar brachten door slechte behandeling, misbruik van gezag, kennelijk slecht gedrag of erge nalatigheid' (Wet op de Kinderbescherming, 15 mei 1912). Dit mandaat hield voor de parketten de opdracht in om de concrete familiale situatie van minderjarigen nauwlettend te onderzoeken. Dit onderzoek werd ook mogelijk gemaakt door de toevoeging aan de parketten van maatschappelijk werkers die ingezet werden voor sociale diagnose en sociaal onderzoek. Het samengaan van de actie van zowel de parketten als van de sociale diensten maakte dat de rol van het parket geleidelijk aan ingevuld werd als essentieel van preventieve en educatieve aard. Teneinde de ontzetting van de ouderlijke macht te vermijden, konden ouders zich schikken naar richtlijnen verstrekt door parket en sociale diensten, en ontstonden praetoriaanse

praktijken van 'opvoedingsbijstand'. Deze praetoriaanse praktijken zorgden niet alleen voor een verruiming van het actieterrein van de kinderbescherming; ze gaven ook een nieuwe interpretatie aan de rol van het parket als 'beschermer van het belang van het kind' (TULKENS & MOREAU, 2000). Tegelijk leidde deze praktijk tot de discussie over de mogelijkheid van 'opvoedingsbijstand' als een alternatief voor de ontzetting uit de ouderlijke macht.

Ook op het niveau van de kinderrechtbank leidde de toepassing van de wet van 15 mei 1912 tot een toenemend interventionisme. In de rechtsleer en de rechtspraak was een stroming aanwezig die, vanuit een benadering aanleunend bij het klassieke strafrecht, pleitte voor een restrictieve interpretatie van de vorderingsgronden voor de kinderrechter. Een andere, uiteindelijk dominante visie, benadrukte, in aansluiting met de leer van het Sociaal Verweer, de beschermende en preventieve finaliteit van de kinderbescherming, en pleitte van daaruit voor een ruime interpretatie van de vorderingsgronden voor de kinderrechter (DE RUYVER, 1986; PUT & SENAËVE, 2001). De oprichting van de kinderrechtbank hield ook een eigen dynamiek in. Vanuit de kinderrechtbanken werd gepleit om alle bevoegdheden van de kinderbescherming toe te vertrouwen aan de kinderrechter, als zijnde een gespecialiseerd magistraat inzake kinderbescherming. De roldispositie van de kinderrechter verschoof bovendien van het juridische vlak naar een psychologisch, pedagogisch en sociaal vlak: de kinderrechter werd een rechter van 'sociale opvoeding' (DE BOCK, 1950). Argumenten voor deze verschuiving vond men in wetenschappelijke inzichten met betrekking tot de ontwikkeling van kinderen en in de nieuwe methodes aangereikt vanuit het maatschappelijk werk. Delicten gepleegd door minderjarigen werden hierbij gezien als symptomen van onaangepastheid aan de in de samenleving vigerende waarden en normen.

De in 1912 ingezette beweging tot het samenbrengen van jeugddelinquentie en kinderbescherming werd met de Wet op de Jeugdbescherming van 8 april 1965 geradicaliseerd, door het samenbrengen van beide opdrachten binnen de bevoegdheid van de jeugdrechtbank. De nieuwe Wet op de Jeugdbescherming stelde de opvoedingsbijstand centraal. Opvoedingsbijstand werd in deze wet ingeschreven als hulpverleningsmethode die bij maatregel kon worden opgelegd, en tegelijk als een aanbod van hulpverlening waarop (vrijwillig) kan worden ingegaan, door de introductie van de sociale bescherming. Kenmerkend voor de sociale bescherming is dat de hulpverleningsinterventie berust op de vrijwilligheid in hoofde van de ouders: de hulpverlening moet door hen 'gevraagd of aanvaard' zijn. De inzet van hulpverlening op 'vrijwillige' basis moest het mogelijk maken om het preventieve karakter van de inzet van de jeugdbescherming te versterken, en gerechtelijke interventies te vermijden. Uit de wetstoepassing zou blijken dat dit streven niet bewaarheid werd, en dat het interventionisme ook vanuit de sociale bescherming zeer groot was. De verwachting dat de introductie van de opvoedingsbijstand in de sociale en gerechtelijke bescherming zou leiden tot een aanzienlijke vermindering van residentiële plaatsingen, werd evenmin ingelost. De problematisering hiervan gaf onder andere aanleiding tot het opzetten van de experimenten te Mons en Dendermonde, waarin opvoedingsbijstand begrepen werd als contextbegeleiding avant la lettre (VERHELLEN, 1978). Ondanks de positieve evaluatie van beide experimenten, leidden deze niet tot een wijziging van het pedagogisch handelen onder de wet van 1965, noch tot een fundamentele wijziging in beleid. De preventieve logica van de sociale bescherming was niet alleen zeer gelijklopend aan deze van de gerechtelijke jeugdbescherming; de inzet van de sociale bescherming op grond van de 'vrijwilligheid' bevestigde de maatschappelijke functie van de opvoeding door ouders aan te sporen mogelijke risico's op afwijkend gedrag van hun kinderen wel degelijk ernstig

te nemen, door zich autonoom in te schrijven in het hulpverleningsaanbod en/of om de geboden hulpverlening te aanvaarden (BOUVERNE-DE BIE, 2008). De participatie van de ouders lag aldus in het verlengde van de basisgedachte dat, mits de juiste inzet van een goed uitgebouwd hulpaanbod, sociale problemen adequaat aangepakt kunnen worden. Vrijwillige hulp kreeg aldus de connotatie van een meerwaarde ten opzichte van gerechtelijke tussenkomsten. Tegelijk zag de wetgever van 1965 deze vrijwillige hulpverlening als een hulpverlening 'met de stok achter de deur': ingeval de sociale bescherming faalde, was doorverwijzing vanuit de sociale naar de gerechtelijke jeugdbescherming mogelijk. De wet van 8 april 1965 op de jeugdbescherming radicaliseerde aldus het samenspel tussen sociale controle en de belofte op verbetering van de situatie van kinderen, doordat zij dankzij de hulpverleningstussenkomst, maatschappelijk minder kwetsbaar worden. Evenals de kindbescherming in 1912, vormde ook de jeugdbescherming in 1965 het sluitstuk van een toenemende pedagogisering van de leefwereld van kinderen en jongeren: in 1914 door de invoering van de leerplicht, in 1965 door de inzet op de democratisering van het onderwijs. De theorie van de 'maatschappelijke kwetsbaarheid' (VETTENBURG, WALGRAVE & VAN KERCKVOORDE, 1984) geeft empirische evidentie voor dit mechanisme onderliggend aan de kindwetgeving: kinderen die het minst genieten van het positieve maatschappelijke aanbod (vooral dan de school) lopen meer risico geconfronteerd te worden met het negatieve aanbod (sanctionering door de jeugdbescherming).

De door de kindwetgeving beoogde 'verbetering' ligt in de toekomst: de jeugdperiode wordt aldus gedefinieerd tot een moratoriumperiode, kinderen worden gedefinieerd tot 'nog-niet-burgers' (VERHELLEN, 1979). Het opgroeien tot burger vereist dat kinderen zich leren onderwerpen aan de regels van de democratie. Opvoeding tot democratie houdt zodoende een ontkenning in van kinderen als medeburgers (DE WINTER, 1995) en een afweging van de opvoeding aan geïnstitutionaliseerde maatschappelijke normen, eerder dan aan de vraag of ze bijdraagt aan een besef van menselijke waardigheid en sociale rechtvaardigheid (BIESTA, 2011). Deze kijk op de opvoeding wordt gelegitimeerd door het 'belang van het kind', een criterium dat concreet gemaakt wordt met de verwijzing naar gedragswetenschappelijke bevindingen met betrekking tot de ontwikkeling van kinderen. Dit wetenschappelijk onderzoek is overwegend ingebed in de positivistische droom van een goed geordende, rationeel beheerste en wetenschappelijk onderbouwde samenlevingsopbouw (DEPAEPE, 1998). Verschillen tussen kinderen en tussen situaties waarin kinderen opgroeien worden ondergeschikt aan de norm van het 'gemiddelde' kind uit het onderzoek. Dit beeld kreeg zeer grote invloed door de positieve nadruk op gezondheid en verantwoordelijkheid, en hierbij aansluitend de preventie van risicofactoren. Deskundigen kregen aldus een toenemende invloed op de relatie tussen kinderen, ouders en de staat (DE WINTER, 1986). Ingrijpen in de opvoeding wordt in toenemende mate 'behandelingsgericht' en gericht op de persoon van het individuele kind.

In aansluiting met deze positief wetenschappelijke benadering krijgt de diagnose van de probleemsituatie toenemende aandacht. Een goede diagnose moet toelaten om het meest gepaste hulpverleningsaanbod aan te bieden. Actuele ontwikkelingen in zowel de Bijzondere Jeugdbijstand als de Jeugdbescherming trekken deze gedachtegang radicaal door. De integratie van de Bijzondere Jeugdzorg in de algemene jeugdhulp zoals voorzien in het Decreet op de Integrale Jeugdhulp houdt een verregeande modulering in van het hulpverleningsaanbod, en voert een nieuw organisatieprincipe in voor de Bijzondere Jeugdzorg, met name het onderscheid tussen rechtstreeks toegankelijke en niet rechtstreeks toegankelijke jeugdhulp, waarbij de overgang tussen deze beide gemaakt wordt

via een indicatiestelling door de Intersectorale Toegangspoort. Dit onderscheid tussen rechtstreeks toegankelijk en niet rechtstreeks toegankelijke jeugdhulp verwijst naar de overtuiging dat het tijdig aangaan van lichtere hulp, of lichtere ingrepen preventieve effecten heeft: tijdig en gepast ingrijpen vermijdt problemen of verergering van problemen, waartegen dan met zwaardere ingrepen moet ingegaan worden. Deze overtuiging werd voor het eerst theoretisch verwoord in de leer van het Sociaal Verweer (PRINS, 1910). Het subsidiariteitsprincipe kan beschouwd worden als het organisatorisch criterium voor de organisatie van interventies in de private opvoedings sfeer, voorzover deze gelegitimeerd worden als preventief ten aanzien van een verergering van de situatie die een zwaardere tussenkomst zou nodig maken. De overgang van rechtstreeks toegankelijke naar niet rechtstreeks toegankelijke jeugdhulp wordt dan ook gelegitimeerd in termen van zorgzwaarte, die bepaald wordt in de indicatiestelling. Deze indicatiestelling moet uitspraak doen over de al dan niet noodzakelijke inzet van niet rechtstreeks toegankelijke hulp. Dit gebeurt op basis van een geprotocolleerde diagnostiek. De mogelijkheid 'vrijwillig' beroep te doen op de jeugdhulpverlening wordt op die manier voorgestructureerd vanuit de bekommernis tot een juiste en deskundige aanpak van het probleem te komen. Aan de betrokken minderjarigen wordt een passieve, voorspelbare, geobjectiveerde en onderworpen positie toegeschreven (DE VOS & KABERGS, 2005). Ook in de jeugdwet van 2006 is deze bekommernis terug te vinden. De jeugdwet van 2006 installeert een sterk gedifferentieerd aanbod van reactiemogelijkheden op jeugd delinquentie. In de wet van 2006 komt een sterke voorkeur tot uitdrukking voor herstelgerichte en constructieve acties zoals dader-slachtofferbemiddeling, herstelgericht groepsoverleg en gemeenschapsdienst. Tegelijk blijft ook de mogelijkheid behouden tot inzet van het volledige hulpaanbod van de Bijzondere Jeugdzorg, en tot de vrijheidsberoving van minderjarigen door de plaatsing in gesloten afdelingen van de gemeenschapsvoorzieningen en desgevallend ook in de federale detentiecentra. Een van de bijzonderheden in de Jeugdwet van 2006 is bovendien de bepaling dat de jeugdrechter op de plaats komt van de vrederechter wanneer minderjarigen gevat worden in een procedure van gedwongen psychiatrische opname in het kader van de Wet op de Bescherming van de Persoon van de Geesteszieke. De 'psychiatrische stoornis' wordt hiermee een interventiegrond tot optreden van de jeugdrechtbank, naast een 'als misdrijf omschreven feit' en problematische opvoedingssituaties na doorverwijzing via de bemiddelingscommissie of in geval van hoogdringendheid (PUT & ROM, 2007).

'Gevaarlijkheid' en 'verantwoordelijkheid' van de jongere verschijnen in het moderne jeugdrecht als criteria die de jeugdrechter kan hanteren bij de keuze die hij maakt voor bepaalde maatregelen. Hierin valt de analogie op tussen het volwassenenstrafrecht en het jeugdrecht. Van Den Wijngaert wijst erop dat naast het schuld criterium, het gevaarlijkheids criterium bepalend is voor straf en strafmaat in het volwassenenstrafrecht. In dit dubbel criterium wordt zichtbaar dat het Sociaal Verweer tot op vandaag doorwerkt in de hedendaagse strafrechtspleging (VAN DEN WIJNGAERT, 2006). De thematisering van 'verantwoordelijkheid' in het jeugdrecht roept de discussie over strafwaardigheid op basis van schuld bij minderjarigen opnieuw op, en over de pedagogische relevantie van het onderscheid tussen maatregel en straf (TULKENS & MOREAU, 2000). De pedagogiek van responsabilisering kan afgeleid worden uit de legitimeringen van de herstelgerichte en constructieve sancties: de nadruk in de wet van 2006 op verantwoordelijkheid wordt geargumenteed vanuit de pedagogische meerwaarde die in responsabilisering besloten zou liggen, met name het gegeven dat jongeren minder zouden recidiveren en aldus minder 'gevaarlijk' zouden worden (VAN FRAECHEM, 2007). Anders gezegd, de pedagogiek

van de sancties bestaat erin dat jongeren minder gevaarlijk zouden worden door hen verantwoordelijk te stellen voor de gevolgen van hun daden.

3. DE DISCUSSIE OVER VRIJWILLIGHEID EN DWANG

De criteria van 'gevaarlijkheid' en 'verantwoordelijkheid' zijn ook bepalend in de discussie over vrijwilligheid en dwang. De suggestie van een meerwaarde van de vrijwillige hulpverlening ten aanzien van de gerechtelijke hulpverlening leidde tot de ontwikkeling van een eigen hulpverleningslogica, waarin de aanpak van concrete probleemsituaties centraal staat, eerder dan de discussie over de sociale probleemdefinities op grond waarvan tussengekomen wordt. De criminalisering van sociale problemen als hefboom voor een pedagogische aanpak, evenals de discussie over de mogelijke diversiteit aan betekenissen besloten in als delinquentie omschreven situaties kwam zodoende buiten de hulpverleningsdiscussie te liggen (BRADT & BOUVERNE-DE BIE, 2009); het onderscheid tussen vrijwillige en gedwongen hulpverlening is in dit licht vooral een organisatorisch onderscheid (ROOSE, 2006). Waar de jeugdwet van 2006 zich richt op de 'responsabilisering' van de minderjarige, wordt in de Integrale Jeugdhulp uitgegaan van het recht (en hiermee ook de verantwoordelijkheid) van de minderjarige om een hulpvraag te stellen en binnen het uitgetekende traject te kiezen voor het meest adequate hulpaanbod. Zowel de jeugdwet van 2006 als de Integrale Jeugdhulp sluiten in dit licht aan bij ruimere maatschappelijke ontwikkelingen, besloten in de ontwikkeling van een 'social investment state' (GIDDENS, 1998). In de 'social investment state' worden sociale voorzieningen ingezet tot 'empowerment' van individuele burgers tot vormgevers aan het eigen bestaan (MASSCHELEIN & SIMONS, 2008). Vanuit een historisch maatschappelijk oogpunt is hierbij de kanttekening te maken dat de driedubbele probleemconstructie van de kindbescherming, nu 100 jaar geleden, door haar gerichtheid op de minderjarige als toekomstige burger, een motorfunctie heeft vervuld in de ontwikkeling naar deze 'social investment state'. De gerechtelijke tussenkomsten in het kader van de kindbescherming en nadien de jeugdbescherming hadden de bedoeling de levenssituatie van minderjarigen te verbeteren, en droegen de ambitie in zich te fungeren als een 'maatschappelijke hulpbron'. Kenschetsend voor de pedagogische paradox is dat deze ambitie door de betrokken minderjarigen en hun ouders niet per definitie als dusdanig ervaren wordt, en dat minderjarigen en ouders zich vaak niet erkend weten in het hulpaanbod. Dat hulpverlening, in tegenstelling tot gerechtelijke interventies, zou gebaseerd zijn op 'emanciperend gezag' en niet op macht (WALGRAVE, 1980), en dat hulp en macht elkaar uitsluitende categorieën zouden zijn, is in dit licht weinig waarschijnlijk. De macht van de hulpverlening manifesteert zich in verschillende registers: het ontwikkelen van voorwaarden om tot hulp te komen; het kwalificeren van niet met de hulpverleningsverwachting strokend gedrag als ongemotiveerdheid, de mogelijkheid om situaties als 'verontrustend' te beschouwen, ... De ontwikkeling van rechtspositionele regelingen in de zorg is hiermee niet noodzakelijk in tegenspraak: de participatie van de cliënt aan het beschikbare hulpaanbod is immers een voorwaarde tot het realiseren van een 'recht op hulp', en sommige aspecten van machtsuitoefening, zoals opnamecriteria die uitsluiting verantwoorden, zijn bovendien structureel geconsolideerd op basis van 'kwaliteitsnormen' (DE VOS, 2002). Ook vrijwillige hulpverlening berust aldus op de voorwaarde tot inschrijven in de ook door de gerechtelijke interventie gedragen belofte tot 'verbetering'.

Twintig jaar na het in voege treden van de jeugdbeschermingswet van 8 april 1965 werd door het Decreet Bijzondere Jeugdbijstand van 27 juni 1985 de mogelijkheid tot directe

doorverwijzing van de sociale naar de gerechtelijke jeugdbescherming opgeheven. Het decreet beoogde een maximale autonomie van de hulpverlening te realiseren. Het decreet gaf een tweevoudige invulling aan het subsidiariteitsbeginsel: het voorkomen van een gerechtelijke interventie wanneer een oplossing binnen de vrijwillige hulpverlening mogelijk is, en tegelijk het mogelijk houden van een gerechtelijke tussenkomst wanneer een probleemoplossing in de vrijwillige hulpverlening niet voorhanden is, en een tussenkomst geïndiceerd is in het belang van de minderjarige. De Bemiddelingscommissie Bijzondere Jeugdbijstand werd in het leven geroepen om enerzijds te bemiddelen om, wanneer de vrijwillige hulpverlening dreigt vast te lopen, de mogelijkheid hiervan open te houden en anderzijds de probleemsituatie ter kennis te brengen aan het parket, wanneer gebleken is dat vrijwillige hulp onmogelijk is en tussenkomst in het belang van de minderjarige noodzakelijk geacht wordt (DUPONT & VANDERAUWERA, 1988). Deze spanning tussen vrijwilligheid en dwang komt in de Integrale Jeugdhulp terug onder de notie 'maatschappelijke noodzaak'. Deze notie wordt momenteel gevat in een constructieproces dat langs twee lijnen verloopt. Een eerste lijn vertrekt van de vaststelling dat een situatie in de ogen van de hulpverlening dermate verontrustend kan zijn, dat ze een dwingend optreden rechtvaardigt. Dit stelt het probleem op welke basis en met welke criteria een situatie als verontrustend beschouwd kan worden. Hiervoor wordt een antwoord gezocht zowel in het regionaal overleg, als in het zoeken naar objectieve criteria, via checklisten die indicatoren aangeven voor wat als verontrustend geduid kan worden. Een tweede lijn is de ontwikkeling van een institutionele onderbouw voor hulp op basis van 'maatschappelijke noodzaak'. De vertrouwensartscentra kindermishandeling evenals 'ondersteuningscentra jeugdzorg'¹ zouden instaan voor ondersteuning van de rechtstreeks toegankelijke hulpverlening in die situaties waarin het 'maatschappelijk noodzakelijk' is om hulpverlening aan te leveren, of met andere woorden de stap te zetten van vrijwilligheid naar dwang. Hoe deze stap gezet zal worden, zo bijvoorbeeld door het doorverwijzen van dergelijke situaties door de ondersteuningscentra jeugdzorg naar de jeugdrechtbank, is nog niet helemaal duidelijk. Wat in het huidige ontwerpdecreet op de Integrale Jeugdhulp in het oog springt is de analogie met het systeem dat in voege was onder de wet van 1965. Vervang 'rechtstreeks toegankelijke hulp' door 'sociale bescherming', en 'ondersteuningscentrum jeugdhulp' door 'jeugdbeschermingscomité' en je ziet dezelfde structuur verschijnen als onder de wet van 1965: dwang is de stok achter de deur van de vrijwillige, rechtstreeks toegankelijke jeugdhulp. De legitimering van de inzet van dwang is de door de hulpverlener ingeschatte 'maatschappelijke noodzaak' tot ingrijpen, zoals onder het regime van de wet van 1965 de inschatting van 'gevaar' (kind in gevaar) door de hulpverlener, de motor werd om dwang te initiëren. De inschatting van maatschappelijke noodzaak of van gevaar door professionele hulpverleners is evenwel van een andere orde dan het appreciëren van de schending van subjectieve rechten van kinderen of volwas-

1 In het huidige voorontwerp van decreet wordt verwezen naar het installeren van ondersteuningscentra jeugdzorg, die minstens volgende opdrachten vervullen:

- 1° op hun verzoek consult verlenen aan jeugdhulpaanbieders en andere personen en voorzieningen die jeugdhulpverlening aanbieden in verontrustende situaties waar er een vermoeden is dat het aanbieden van jeugdhulpverlening maatschappelijk noodzakelijk is;
- 2° bij een aanmelding door jeugdhulpaanbieders of door andere personen en voorzieningen die jeugdhulpverlening aanbieden of na een kennisgeving door het Openbaar Ministerie verontrustende situaties onderzoeken en aanklappend opvolgen
- 3° aan de magistraten die belast zijn met jeugdzaken, de waarborg verlenen dat daadwerkelijk jeugdhulp wordt verleend in verontrustende situaties aan minderjarigen, hun ouders en, in voorkomend geval, hun opvoedingsverantwoordelijken, in het belang van de minderjarige;
- 4° bij bepaalde gevallen van verontrustende situaties de minderjarige doorverwijzen naar het Openbaar Ministerie.

senen (DUPONT, 1979). Vanuit dit perspectief bekeken, wekt de institutionele structuur die in het ontwerpdecreet wordt uitgetekend de indruk dat de integratie van de Bijzondere Jeugdzorg in de Integrale Jeugdhulp veel weg heeft van een ‘ver-bijzondere-jeugdzorging’ van de Integrale Jeugdhulp. De discussie illustreert alleszins de hardnekkigheid van de logica in de samenhang tussen vrijwilligheid en dwang die in de kinderbeschermingswet van 1912 en in de jeugdbeschermingswet van 1965 besloten lag.

Deze logica van samenhang tussen vrijwilligheid en dwang wordt vaak ook door de hulpverlening gedragen, in het pleidooi voor een ‘aanklappende zorg’ (zie bijvoorbeeld, GORIS, 2007). De argumentatie is dat, vanuit het recht op hulp van de minderjarige, het engagement van de jeugdhulp gemaximaliseerd moet worden, zodat ze resulteert in een zo hoog mogelijke kwaliteit, effectiviteit en efficiëntie, in aansluiting met de concrete probleemsituatie van de minderjarige. In de benadering van een ‘aanklappende hulp’ wordt recht op hulp van de minderjarige verbonden met de plicht van de hulpverlener tussen te komen in ‘verontrustende situaties’. Leidinggevende beginselen hierbij zijn rechtsgelijkheid (eenieder moet het gepaste aanbod kunnen krijgen) en rechtvaardigheid (de maatschappelijke normen als verbindend element tussen individu en samenleving). Hulpverlening wordt op die manier gezien als een deontologisch omkaderde, technische deskundigheid. Hulpverlening gebeurt evenwel niet in een neutrale of machtsvrije ruimte. De afstemming tussen individuele situaties en maatschappelijke verwachtingen omvat een tussenkomst in de sociale verhoudingen in de samenleving; het is een praktijk waarin sociale probleemdefinities erkend en gedefinieerd of bevestigd worden, en ten aanzien waarvan de vraag gesteld moet worden of deze probleemdefinities beantwoorden aan een besef van humaniteit en grotere gelijkheid in mogelijkheden een menswaardig bestaan te leiden (RAES, 1995). Recht op hulp houdt met andere woorden de vraag in of de betrokken minderjarigen en hun ouders tot ‘hun recht’ komen; dit vergt ruimte voor reflexie, of anders gezegd: het leren zien van hulpverlening als niet enkel een tussenkomst in de opvoeding, doch fundamenteel als een pedagogische praktijk. Hierbij staat niet het beeld van een door volwassenen te realiseren ‘goede opvoeding’ voorop, noch het inbedden van de opvoeding in een vooruitlopen op de toekomst. Pedagogisch handelen vertrekt vanuit het besef dat kinderen en volwassenen deel uit maken van eenzelfde werkelijkheid, waar ze mee vorm aan geven, en waar ze zich niet buiten kunnen plaatsen, en die tegelijk in belangrijke mate onvoorspelbaar is. Dit besef brengt mee dat opvoeding niet gedacht kan worden als het uitdrukkelijk beïnvloeden van kinderen en hun leefcontext (GIESECKE, 1990); het spanningsveld in de opvoeding ligt daarom niet op de verbinding van vrijheid en dwang, maar op de thematisering van de relatie tussen vrijheid en verantwoordelijkheid, en in de erkenning van ook kinderen op hun capaciteit van verantwoordelijkheid voor het mee vorm geven aan de werkelijkheid.

4. PEDAGOGISCH INGRIJPEN IN DE OPVOEDING

Het pedagogisch ingrijpen in de opvoeding, waarop de bijzondere jeugdzorg sinds de eerste kinderbeschermingswet berust, houdt een vraag in naar de verhouding tussen private en publieke verantwoordelijkheid inzake de opvoeding, en hoe deze relatie sociaal rechtvaardig gedacht kan worden. Het is rond deze vraag dat het ‘sociale’ zich als tussengebied tussen de private en de publieke sfeer ontwikkelde, en het ‘sociaal werk’ een motorfunctie vervulde in de ontwikkeling van de Bijzondere Jeugdzorg. De inzet van het sociaal werk is van meet af aan gedragen geweest door tegenstrijdige pedagogische ideologieën, en verschillende opvattingen over de betekenis van het ‘sociale’ in het

sociaal werk (BRADT, 2009). In dit licht is het inzicht belangrijk dat vanaf de eerste Wet op de Kinderbescherming de ontwikkeling van de Bijzondere Jeugdzorg berust op een preventief uitgangspunt. De preventielogica en het subsidiariteitsprincipe ordenen ook vandaag de inzet van collectieve middelen (hulpbronnen) met betrekking tot jeugd en opvoeding. Deze logica die oorspronkelijk ontworpen werd in de Kinderbescherming en verdergezet werd in de Jeugdbescherming en in de Bijzondere Jeugdbijstand, wordt nu geïntegreerd in het globale landschap van de jeugdhulp en duikt daarenboven op als ordeningsprincipe in de verhouding tussen jeugdhulp, preventieve gezinsondersteuning en opvoedingsondersteuning. Zo wordt aan de inzet van 'preventieve gezinsondersteuning' en 'opvoedingsondersteuning' een preventief effect toegeschreven met betrekking tot het ontstaan van integratieproblemen, en ten aanzien van de inzet van hulp: preventieve gezinsondersteuning en opvoedingsondersteuning vermijden een later beroep op hulp.

Ook de ordening binnen de hulp wordt subsidiair opgevat, als organisatorische vertaling van de overtuiging dat gepaste en tijdige tussenkomsten erger vermijden. Een goed uitgebouwde en goed functionerende rechtstreekse hulp, vermijdt een beroep op zwaardere hulp.

Preventie is een begrip dat vertrekt vanuit de vraag naar de sociale integratie van het individu in de sociale orde. Het sociaal werk wordt in deze benadering functioneel ingezet waar de sociale orde in gevaar dreigt te komen, of wanneer de bestaande orde gezien wordt als tegenstrijdig met de wenselijke orde. Conservatieve ideologieën leggen de nadruk op de noodzakelijke aanpassing van het individu aan de bestaande sociale orde; disciplineren aan de imperatieven van de samenleving is dan de inzet. Meer progressieve ideologieën benadrukken kennisoverdracht en culturele verheffing als een middel tot sociale emancipatie. Sociale emancipatie wordt in progressieve ideologieën benaderd als mogelijkheid tot individuele ontplooiing en stimulering van de persoonlijke aanleg. Sociale emancipatie houdt ook de opdracht in om zowel de tekorten van het milieu van herkomst te compenseren en zo mogelijk op te heffen, als om de individuele ontplooiingsmogelijkheden zo te ondersteunen, dat ze afgestemd kunnen worden op vigerende maatschappelijke verwachtingen (SIMON & VAN DAMME, 1989). Het sociaal werk wordt in deze benaderingen gezien als correctie en/of aanvulling op het sociale beleid van de overheid; pedagogiek als een instrument om deze 'sociale' doelstellingen te realiseren. Deze instrumentele benadering herleidt de in de kindwetgeving besloten belofte van een andere en betere wereld, tot een via de opvoeding te realiseren, abstract ideaal, waarbij de deskundigheid en verantwoordelijkheid voor de opvoeding eenzijdig bij de volwassene ligt. Pedagogisch handelen houdt daarentegen de opgave in deze andere en betere wereld niet te zien als een abstract ideaal, doch in de verbinding met de historische, sociale, culturele en economische context waarin we vandaag handelen, en waarin verantwoordelijkheid moet opgenomen worden deze bestaande wereld te bevragen, en aldus te veranderen (VANOBBERGEN, 2003). Dit vergt de ondersteuning van kinderen in het zich eigen maken van de cultuur waarin zij opgroeien (MOLLENHAUER, 1986). Dit vergt dat zij ruimte krijgen tot zowel kritische afstand als tot het ontwikkelen van een besef van medeverantwoordelijkheid voor de concrete situatie waarin zij vertoeven.

Op dit historisch vormgegeven spanningsveld tussen preventie en pedagogisch handelen is de Bijzondere Jeugdzorg op zoek naar een eigen profilering en identiteit als 'maatschappelijke hulpbron'. Deze identiteit wordt gelegd in de autonomie van de hulpverlening ten aanzien van de jeugdrechtsbank, en in de verbinding van de hulpverlening enerzijds met

meer offensieve benadering van preventie, anderzijds met het recht op hulpverlening als een sociaal grondrecht (VERHELLEN, 2000).

Recent werd ook aandacht geschonken aan vormen van 'wenselijke preventie' (VETTENBURG et al., 2003), waarin een participatieve component wordt toegevoegd en wordt vertrokken vanuit het 'recht op preventie'. Deze gedachtegang volgend, worden echter alle activiteiten gericht op menselijke ontplooiing begrepen onder het preventiebegrrip. Dergelijke openrekking ontnemt het preventiebegrrip van zijn politieke kern; de suggestie is dan dat risicofactoren vermeden kunnen worden als men maar de juiste kennis en vaardigheden inzet om deze risicofactoren te doorbreken. Bovendien worden in deze gedachtegang het welzijnsbeleid en het preventiebegrrip in elkaar geschoven: het uitgangspunt van het welzijnsbeleid is preventie, begrepen als het voorkomen van risicofactoren op onwelzijn. Welzijn wordt aldus herleid tot de preventie van onwelzijn. Deze technische benadering plaatst de preventiewerker/welzijnswerker weliswaar in een 'emancipatorische rationaliteit', doch tegelijk wordt deze emancipatie gelegd buiten de situatie waarin hij tussenkomt; de actoren in wiens situatie tussengekomen wordt blijven in dit licht object van interventie.

Het recht op hulp wordt gegrond in het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind, dat het referentiekader vormt voor de Integrale Jeugdhulp. De onoverkomelijke verwevenheid van de Bijzondere Jeugdzorg met de driedubbele probleemconstructie waarop ze berust, komt in het zoekproces naar een eigen identiteit evenwel opnieuw tot uiting, in de onderscheiden lezingen die aan de sociale grondrechten (HUBEAU, 1995) en specifiek aan het recht op hulpverlening gegeven kunnen worden (ROOSE, 2006). In een minimalistische lezing wordt de Bijzondere Jeugdzorg gezien als een residuele hulpbron, enkel in te zetten nadat andere, preventieve hulpbronnen niet voldoende bleken om aan de probleemsituatie tegemoet te komen. De inzet van de Bijzondere Jeugdzorg als maatschappelijke hulpbron is in deze lezing gebonden aan de voorwaarde van 'maatschappelijke noodzaak', of met andere woorden de noodzaak tot bevestiging en/of herdefiniëring van de maatschappelijke orde. Handlingsbekwaamheid en verantwoordelijkheid berusten in deze benadering op de ideaalconstructie van autonomie, vertaald als de keuzevrijheid eigen aan de rationele mens. Hoewel individuele vrijheid en emancipatie in deze benadering voorop staan, blijft het beroep op de Bijzondere Jeugdzorg in deze benadering tegelijkertijd een 'te vermijden' mogelijkheid tot emancipatie (ROOSE, 2006). In een maximalistische lezing van het recht op hulpverlening is de Bijzondere Jeugdzorg een maatschappelijke hulpbron, die ingezet wordt in hoofde van de beschermings-, provisie-, en participatierechten van kinderen (VERHELLEN, 2000). Deze benadering reduceert menselijke waardigheid niet tot autonomie van de rationele mens. In deze benadering wordt erkend dat het menselijk bestaan gekenmerkt is door interdependentie, door de nood aan bescherming tegen misbruik van afhankelijkheden (RAES & COENE, 2009), en door de noodzaak de eigen bezigheden reflexief te onderzoeken, af te wegen en te corrigeren, en op grond van die bevindingen het nodige te doen om bij te dragen tot een scherper besef van humaniteit en sociale rechtvaardigheid. Dit vereist een benadering van de Bijzondere Jeugdzorg, – niet zozeer als een individuele hulpbron in bijzondere situaties, maar als een collectieve voorziening voor kinderen, die niet enkel gericht is op het verminderen van risicotrajecten, maar vooral op het ondersteunen van hun mogelijkheden tot leren (MORTIER, 2002). In dit licht is het recht op hulpverlening niet te zien als een pedagogisch ingrijpen op de opvoeding, doch als een pedagogische praktijk, essentieel gericht op het bevorderen van een grotere

maatschappelijke gelijkheid in opvoedingsmogelijkheden van ouders en een grotere maatschappelijke gelijkheid in ontplooiingsmogelijkheden van kinderen.

5. DISCUSSIE

Honderd jaar kinderbescherming heeft geleid tot een toenemende nadruk op vrijwillige hulpverlening en de erkenning van de rechten van kinderen, ook in de hulpverlening. In die zin kan de geschiedenis van 100 jaar kinderbescherming gezien worden als de zoektocht van de Bijzondere Jeugdzorg naar een eigen identiteit.

Deze zoektocht wordt bemoeilijkt door de gebondenheid van de inzet van de Bijzondere Jeugdzorg aan een driedubbele probleemconstructie: het opvoedingstekort als oorzaak van sociale problemen; de noodzaak tot ingrijpen op dit opvoedingstekort, en de ontwikkeling van de zorg als een pedagogisch ingrijpen op de opvoeding. Het perspectief op de vervluchtiging van de sectorale identiteit van de Bijzondere Jeugdzorg, dat op de Staten-generaal van de Jeugdhulp op 18 juni 2012 werd verwoord, lost het identiteitsprobleem van de Bijzondere Jeugdzorg op zich niet op, omdat niets erop wijst dat de gebondenheid van de inzet van Bijzondere Jeugdzorg aan deze driedubbele probleemconstructie zou vervluchtigen. Integendeel, alles wijst erop dat die probleemconstructie verspreid wordt over de ganse jeugdhulp.

Deze probleemconstructie maakt de pedagogiek tot een instrument voor de realisatie van een betere wereld, en ontnemt haar op die manier paradoxaal haar pedagogisch karakter, begrepen als het ruimte geven aan de stem van kinderen en het ondersteunen van hun mogelijkheden om zich de wereld eigen leren te maken. Deze 'pedagogische paradox' berust op een aantal hardnekkige logica's, met name: de verwevenheid van delinquentie en onwelzijn, de tegenstelling tussen hulpverlening en recht en de hiermee samengaande insluiting van de hulpverlening in een eigen preventieve logica, losgekoppeld van de vraag naar de sociale probleemdefinities op basis waarvan ingegrepen wordt, en tenslotte de logica van de samenhang tussen vrijwilligheid en dwang, een logica die vaak ook door de hulpverlening gedragen wordt. Honderd jaar kinderbescherming levert aldus een problematisch beeld van de opvoeding. Dit beeld is problematisch, omdat de opvoedingsdiscussie gericht wordt naar de toekomst, en losgekoppeld wordt van de maatschappelijke realiteit. Dit beeld is ook problematisch omdat het voorbij gaat aan de subjectiviteit en de handelingsbekwaamheid van minderjarigen en aan de subjectiviteit en opvoedingsbekwaamheid van ouders. Tegelijk ligt in de thematisering van deze pedagogische paradox de mogelijkheid besloten de Bijzondere Jeugdzorg na 100 jaar kinderbescherming te oriënteren tot een praktijk waarin, vanuit de perspectieven van al wie betrokken wordt bij een concrete situatie, nagegaan kan worden in hoeverre en op welke manier maatschappelijk engagement kan ingezet worden in situaties die ondersteuning behoeven om een besef van menselijke waardigheid en sociale rechtvaardigheid levend te houden. Dit impliceert dat in de praktijk van de jeugdzorg settings ontwikkeld worden die in het hier en nu, zowel kinderen als volwassenen als actieve, betekenisverlenende en gelijkwaardige partners benadert, en hen aanspreekt op het leren omgaan met 'de mooiste pedagogische antinomie, die tussen vrijheid en verantwoordelijkheid' (VANOBBERGEN, 2003: 9). Dit betekent dat een externe probleemdiagnose niet het uitgangspunt dient te zijn van de praktijk van de jeugdzorg, maar wel de bereidheid tot het erkennen en ondersteunen van het engagement van ouders en kinderen om met probleemsituaties om te gaan.

REFERENTIES

- ACHTERHUIS, H. (1988). *De markt van Welzijn en Geluk* (11de druk). Baarn: Ambo
- BIESTA, G. (2011). *Learning Democracy in School and Society. Education, Lifelong Learning and the Politics of Citizenship*. Rotterdam/Boston/Tapei: Sense Publishers.
- BOUVERNE-DE BIE, M. (2008). Integrale jeugdhulp: maatschappelijke noodzaak of maatschappelijk engagement. In K. DE KOSTER, L. DE MAN, K. DE VOS, D. KERGER, & R. ROOSE (eds), *Handboek Integrale Jeugdhulp* (pp. 227-245). Brussel: Politeia
- BRADT, L. (2009). *Victim-offender mediation as social work practice. A comparison between mediation for young and adult offenders in Flanders*. Onuitgegeven doctoraatsproefschrift Pedagogische Wetenschappen. Gent: UGent.
- BRADT, L., & BOUVERNE-DE BIE, M. (2009). Social work and the shift from 'welfare' to 'justice'. *British Journal of Social Work*, 39(1), 113-127
- DE BLOIS, M. (1998). Self-determination or Human Dignity; the core principle of human rights. In M. BULTERMAN, A. HENDRIKS, & J. SMITH (eds.), *To Baehr in our minds; essays on human rights from the heart of the Netherlands* (pp. 523-539). Utrecht: SIM
- DE BOCK, G. (1965). Beschouwingen naar aanleiding van de nieuwe wet op de jeugdbescherming. *Rechtskundig Weekblad*, 29(5), 225-236.
- DE RUYVER, B. (1986). *De strafrechtelijke politiek gevoerd onder de socialistische ministers van justitie E. Vandervelde, P. Vermeylen en A. Vranckx. Proefschrift voorgelegd tot het behalen van de graad van Doctor in de Criminologie*. Gent: Rijksuniversiteit Gent, School voor Criminologie.
- DE VOS, K. (2002). Culturele ruimte in de hulpverlening. De rechten van de patiënt en de welzijnscliënt. *Alert*, 28(2), 60-71.
- DE VOS, K. (in press). Disturbing pedagogics in Special Youth Care. In G. Biesta, M. De Bie, & D. Wildemeersch (eds). *Civic Learning, Democracy and the public sphere*. Dordrecht: Springer.
- DE VOS, K. (2010). Knelpuntdossiers in de integrale Jeugdhulp: driemaal alsof. In K. De Koster, L. De Man, K. De Vos, D. Kerger & R. Roose (eds). *Handboek Integrale Jeugdhulp*. Brussel: Politeia.
- DE VOS, K., & KABERGS, J.L. (2005). Gedeelde en verdeelde grond in de jeugdhulp. *Alert*, 31(4), 12-30.
- DE WINTER, M. (1986). *Het voorspelbare kind*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- DE WINTER, M. (1995). *Kinderen als medeburgers. Kinder- en jeugdparticipatie als maatschappelijk opvoedingsperspectief*. Utrecht: De Tijdstroom.
- DE WINTER, M. (2010). *Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding*. Amsterdam: SWP Publishers.
- DEKKER, J. (2000). The century of the child revisited. *International Journal of Children's Rights*, 8(2), 133-150.
- DEPAEPE, M. (1998). *De pedagogisering achterna. Aanzet tot de genealogie van de pedagogische mentaliteit in de voorbije 250 jaar*. Leuven: Acco.
- DUPONT, L. (1979). Jeugdbescherming met mate. In Studiecentrum voor Jeugdmisdadigheid (red.), *Maatschappelijke functie van de jeugdrechtbank* (pp. 5-13). Brussel: SCJM
- DUPONT, L., & VANDER AUWERA, C. (1988). *Het nieuwe jeugdrecht van de Vlaamse Gemeenschap. Teksten met inleidende commentaar*. Leuven: Acco.
- FRISSEN, P. (2012). De plek van de macht is overvol. Een pleidooi voor fatalisme. In M.C Foblets, M., HILDEBRANDT, & J. STEENBERGEN (red.), *Liber Amicorum René Fokué* (pp. 21-33). Gent: Larcier.
- GIDDENS, A. (1998). *The third way: the renewal of social democracy*. Cambridge, Polity Press.
- GIESECKE, H. (1990). *Pedagogiek als beroep. Grondvormen van pedagogisch handelen*. Voorburg: De Meerval.
- GORIS, P. (2007). Samen verantwoordelijk voor een aanklappende zorg. *Alert*, 33(4), 20-28.

- HEYTING, F. (1998). Opvoeden tot samenleven. Afscheid van moraal en deugd als voorwaarden voor maatschappelijke integratie. *Nederlands Tijdschrift voor opvoeding, vorming en onderwijs*, 14(1,2), 35-49.
- HUBEAU B. (1995). De doorwerking van de sociale grondrechten in de Belgische grondwet. Over de maximalisten en minimalisten. In J. VRANKEN, D. GELDOLF, & G. VAN MENXEL (red.), *Armoede en Sociale Uitsluiting. Jaarboek 1995* (pp. 157-166). Leuven: Acco.
- MASSCHELEIN, J., & SIMONS, M. (2008). *De schaduwzijde van onze welwillendheid*. Acco, Leuven
- MOLLENHAUER, K. (1986). *Vergeeten samenhang. Over cultuur en opvoeding*. Amsterdam: Boom Meppel.
- MORTIER, F. (2002). We zijn allemaal kinderen: bruggen tussen rechten voor kinderen en rechten voor volwassenen. *Tijdschrift voor Jeugdrecht en Kinderrechten*, 3(extra editie), 10-17.
- PRINS, A. (1910). *La défense sociale et les transformations du droit pénal*. Bruxelles: Misch et Thron.
- PUT, J., & ROM (eds.), *Het nieuwe jeugdrecht*. Gent: Larcier.
- PUT, J., & SENAËVE, P. (2001). *Compendium van het jeugdbeschermingsrecht*. Leuven: Acco.
- RAES, K. (1995). Sociale grondrechten als mogelijkheidsvoorwaarden voor een gelijke individuele vrijheid van eenieder. Over de morele grondslagen en grenzen van individuele rechtsaanspraken. *Welzijnsgids-Noden, Armoede*, 1-22.
- RAES, K., & COENE, G. (2009). Sociale grondrechten als voorwaarden voor een gelijke handelingsvrijheid. *Welzijnsgids, Afl. 72*, 25-48.
- ROOSE, R. (2006). *De bijzondere jeugdzorg als opvoeder*. Gent: Academia Press
- ROOSE, R., ROETS, G., VAN HOUTE, S., VANDENHOLE, W., & REYNAERT, D. (in press). From parental engagement to the engagement of social work services: discussing reductionist and democratic forms of partnership with families. *Child & Family Social Work*.
- SIMON, F., & VAN DAMME, D. (1989). De pedagogisering van de kinderlijke leefwereld. De 'Ligue de l' Enseignement' en de oorsprong van enkele parascolaire initiatieven. In E. VERHELLEN, F. SPIESSCHAERT, & L. CATRISSE (eds.), *Rechten van kinderen. Een tekstbundel van de Rijksuniversiteit Gent naar aanleiding van de Uno-conventie voor de rechten van het kind* (pp. 151-181). Antwerpen/Arnhem: Kluwer/Gouda Quint.
- SMEYERS, P., SMITH, R., & STANDISH, P. (2007) *The therapy of education. Philosophy, Happiness and Personal Growth*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- TULKENS, F. (1993). Le droit pénal et la défense sociale en Belgique à l'aube du XXIème siècle. *Panopticon*, 14(6), 459-496.
- TULKENS, F., & MOREAU, TH. (2000). *Droit de la jeunesse: aide, assistance, protection*. Bruxelles: Larcier.
- VAN DEN WIJNGAERT, C. (2006). *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*. Antwerpen-Apeldoorn: Maklu.
- VAN FRAECHEM, I. (2007). *Herstelgericht Groepsoverleg*. Brugge: Die Keure.
- VANOBERGEN, B. (2003). *Geen Kinderspel. Een pedagogische analyse van de vertogen over de commercialisering van de leefwereld van kinderen*. Onuitgegeven proefschrift Pedagogische Wetenschappen. Gent: UGent.
- VERHELLEN, E. (1978). Pogen tot interactioneel werken in de jeugdbescherming: het experiment Dendermonde. In E. VERHELLEN (red.), *In interactie. Jeugdbescherming en interactionisme* (pp. 107-152). Kapellen: De Sikkel.
- VERHELLEN, E. (1979). Verdient de jeugdbescherming geen andere uitgeleide? *Kultuurleven*, 46(9), 835-852.
- VERHELLEN, E. (2000). *Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind*. Leuven: Garant.

- VETTENBURG, N., WALGRAVE, L., & VAN KERCKVOORDE, J. (1984). *Jeugdwerkloosheid, delinquentie en maatschappelijke kwetsbaarheid*. Antwerpen/Arnhem: Kluwer/Gouda Quint.
- VETTENBURG, N., BURSENS, D., GORIS, P., MELIS, B., VAN GILS, J., VERDONCK, D., & WALGRAVE, L. (2003). *Preventie gespiegeld. Visie en instrumenten voor wenselijke preventie*. Heverlee: Lannoo.
- VREECKE, G.J. (2006). Gedreven scepticisme. Heytingiaanse opvoedingsfilosofie. *Pedagogiek*, 26(1), 100-112
- WALGRAVE, L. (1980) *De bescherming voorbij*. Antwerpen: Kluwer.